

ԵՐԵՔ ԵՐԱԶ ԱՆԱՊԱՏՈՒՄ

Մ Ի Մ Օ Զ Ա Ծ Ա Ռ Ի Տ Ա Կ

(Օ. ՇԵՂՆԵՐԻ)

Մի անգամ ես ճանապարհորդում էի ափրիկեան դաշտա-
վայրերով, արեւի այրող ճառագայթների տակ։ Ես տարայ ձիս
միմօղա ծառի տակ, վերջրի թամբն և թողեցի նրան չորացած
թփի մօտ։ Հեռու շուրջս տարածւում էր մոխրագոյն, այրուած
գետիներ։ Եւ ես նստեցի ծառի տակ, որովհետեւ չոգն անտա-
նելի էր։ Շուտով ծանր քունը յաղթեց ինձ. ես գլուխս դրի
թամբի վրայ ու քնեցի և մի տարօրինակ երազ տեսայ։

Ինձ թւում էր՝ թէ ես կանգնած եմ անապատի ծայրին և
քամին ամեն կողմից լքննում է նրան աւազով։ Եւ ես տեսայ
երկու անագին ուղտանման մարմիններ. մէկը նրսնցից պառ-
կած էր աւազի վրայ, իսկ միւսը՝ կանգնած էր կողքին։ Եւ ես
հետաքրքրութեամբ սկսեցի դիտել աւազի վրայ պառկած մար-
մինն, որովհետեւ նրա մէջքին ես նկատեցի անուլի մի բնու և
աւազի այնպիսի չերտ, որ կարծես դարերով էր հաւաքուել
նրա վրայ։

Եւ ես նայում էի ու զարմանում։ Մօտ լուռ կանգնած
էր մէկը, ես հարցրի նրանից՝ «Ո՞վ է աւազի վրայ փռուած այդ
անագին էակը»։

Եւ նա պատասխանեց. «Դա կինն է. նա է, որ իր մարմնի
մէջ կրում է մարդուն»։

— Ինչո՞ւ է նա այստեղ պառկած բոլորովին անշարժ և ա-
ւազով ծածկուած։

— Լսիր, պատմեմ քեզ։— Անցել են դարեր ու դարեր, ինչ
նա պառկած է այստեղ և քամին փչում է նրա վրայով։ Ամե-
նածեր, ամենաալիւս մարդը երբէք չի տեսել, որ նա շարժում
գործի. և ամենահին զիրքը պատմում է, թէ այդ էակը այստեղ

պառկած է եղել այն ժամանակներն էլ նոյնպէս, ինչպէս հիմա, բոլորովին աւազով ծածկուած: Բայց լսիր, ամենահին գրքերից աւելի հին, և ամենապարզ մարդու յիշողութիւնից աւելի վաղեմի են նրա ոտքերի հետքերը, որ դառնուել են մարդկային լեզուի կիրճերում, և նախնեաց սովորութիւնների ամուր քարի փշրանքների վրայ: Այնտեղ դու գտնելու ես նրա ոտքերի հետքերը մի շարքում այն էակի հետքերի հետ, որը կանգնած է նրա մօտ: Եւ իմացիր, որ դա, այժմ հողի մէջ պառկածը, մի ժամանակ ազատ էր և այդ էակի հետ ձեռք ձեռքի տուած թափառում էր սարերով և ձորերով:

Ես հարցրեցի՝ «Ինչո՞ւ է նա հիմա պառկած»:

Նա տասայ՝ «Շատ դարեր սրանից առաջ Մկանունքային Ոյժի ժամանակները հասան նրան, երբ նա կուացած իր Լըն-խայի վրայ, կերակրում էր նրան, և մօտ կանգնած էակը ծանրաբեռնեց կնոջ լայն մէջքը Խոնարհութեան շալակով և կապեց այդ շալակը անողորմ Կարեւորութեան ամուր կապերով: Եւ երբ կինը նայեց երկնքին և երկրին, նա հասկացաւ որ նրա համար յոյսը կորած է, նա թեքուեց գետնին ծանր բեռի տակ, ազատուել որից չէր կարողացել, և այն օրուանից նա այստեղ պառկած է: Դարեր անցնում էին դարերի յետեւից, բայց անգուժ Կարեւորութեան կապերը չէին թուլանում»:

Եւ ես նայեցի նրա աչքերին և նրա մէջ տեսայ դարաւոր ահռելի համբերութիւն: Նրա տակի հողը բոլորովին թաց էր արտասուներեցի և քթի ոռնգները փչելիս աւազ էին յրում:

— Ես հարցրեցի՝ «Փորձել է նա արդեօք մի անգամ շարժուել»:

Մօտիս կանգնածը պատասխանեց՝ «Մերթ մերթ նրա անդամներից մէկը կամ միւսը շարժւում էր, բայց նա խելացի է՝ դիտէ, որ չէ յաշտողուելու նրան ոտքի կանգնել, քանի որ դրած է նրա վրայ ծանրութիւնը»:

Ես հարցրեցի՝ «Ինչո՞ւ նրա մօտ կանգնած մարդը չէ թողնում նրան և չէ հեռանում»:

— Նա չէ կարող: Նայիր... Եւ գետնի վրայ այդ երկու մարմինների մէջ ես տեսայ նրանց կապող մի լայն պարան. քանի որ կինը պառկած է, մարդը պէտք է մօտը կանգնի և անապատի շուրջը նայի:

Եւ ես հարցրեցի՝ «Մարդը իմանո՞ւմ է թէ ինչու նա չէ կարողանում շարժուել»:

Նա պատասխանեց՝ «Ոչ»:

Եւ ես լսեցի մի ինչ որ տրաքոցի ձայն, յետ նայեցի, տե-

սայ որ կնոջ մէջքին ծանր բեռը կապող պարանոցները կտրուեցան և բեռը վայր ընկաւ:

Եւ ես հարցրեցի՝ «այդ ինչ է նշանակում»:

Նա պատասխանեց՝ «Այդ մեռաւ Մկանունքային Ոյժի դարը. նրան դանակով սպանեց Նեարդային (Չղային) զօրութեան դարը: Անլսելի և անտեսանելի կերպով վերջինը մօտեցաւ կրնոջը և իր մեքենայական գիւտերի դանակով կտրեց նրա մէջքին բեռը կապող պարանոցը: Անողորմ կարեւորութիւնը կոտորած էր: Հիմա կինը կարող է ոտքի կանգնել»:

Եւ ես տեսայ, ինչպէս կինը դեռ էլի անշարժ, շարունակ պառկած էր աւազի վրայ, բայց աչքերը լայն բաց էր արել և դուրս էր հանել պարանոցը. թուում էր, թէ նա մի ինչ որ բան էր որոնում անապատի ամենահեռուոր ծայրում, բայց այդ բանը չէր երեւում: Ես ուզեցի իմանալ՝ քնած է նա, թէ արթուն: Նայեցի նրան և նկատեցի որ նրա մարմինը ցնցուցեց և աչքերը լուսաւորուեցին իսկ այնպէս, ինչպէս մութը սենեակին արեւի ճառագայթի յանկարծ ընկնելիս է լուսաւորում:

Եւ ես հարցրեցի՝ «Այդ ինչ է»:

Նա շնչաց ինձ՝ «Շշ... Նա յղացել է միտք—չէ կարողանալու արդեօք բարձրանալ»:

Ես տեսնում էի. նա բարձրացրեց գլուխն և աւազում ես տեսայ փոս, որի մէջ այդքան ժամանակ խրուած էր նրա գլուխը: Կինը առաջ նայեց երկնքին, յետոյ գետնին, յետոյ մօտ կանգնած մարդուն, բայց վերջինի հայեացքը անապատի խորքերն էր ընկած: Եւ ես կրկին նկատեցի, ինչպէս մի դող վազեց նրա ամբողջ մարմնով և նա գետնին այնպէս սեղմուեց ծնկներով, որ ես բացականչեցի՝ «Ահա նա այս բոլորիս ոտքի կը կանգնի»...

Բայց նրա կողքերը բարձրանում էին միայն և նա շարունակում էր պառկած դրութիւնը առաջնայ նման: Իսկ գլուխը բարձր ունէր բռնած, էլ չէր ցածացնում:

Մօտիս կանգնածը ասաց ինձ՝ «Նա չափից դուրս նուազ է. նայիր, երկար պառկելուց նրա ոտքերը չեն կարողանում շարժուել»: Եւ ես տեսայ, ինչպէս այդ էակը կռում էր և ինչպէս նրա մարմնի վրայ երեւացել էին քրտինքի կաթիլներ: Եւ ես ասացի՝ «Ի հարկէ, նրա մօտ կանգնած մարդը օգնութեան կը հասնի նրան»:

Բայց մօտիս կանգնածն ասաց ինձ՝ «Նա չէ կարող օգնել կնոջ—կինը ինքը պէտք է իրան օգնի. թող նա կռիւ քաշի մինչև որ կ'ուժեղանայ»:

Ես գոչեցի՝ «Գոհնէ մարդը չէ խանգարելու նրան»:

—Նայիր, նա հեռանում է, նա քաշում է պարանը և գետնին է ցածացնում կնոջը, Նա աւելացրեց՝ «Մարդ չէ հասկանում, թէ ինչ է անում, երբ որ կինը շարժւում է, պարանը ձգւում է և անհանգստացնում է մարդուն այնպէս որ վերջինը ակամայ հեռանում է նրանից: Գալու է մի օր, երբ նա կը սկսի հասկանալ և կ'իմանայ, թէ ինչ է անում կինը. թող միմիայն կինը կանգնի ծնկների վրայ, և այն օրը մարդը կը մօտենայ նրան և համակրանքով աչքերին կը նայի»:

Եւ նա մեկնեց պարանոցը և քրտնքի կաթիլները նրա ճակատից ընկան աւազի վրայ. նա մի վերշոկ բարձրացաւ և կրկին վայր ընկաւ. Ես բացականչեցի՝ «Ա՛հ, նա չափից դուրս թոյլ է. նա չէ կարողանում ման գալ, երկար ու ձիգ տարիները խլել են նրանից բոլոր ոյժը. նա երբէք չէ շարժուելու»:

Մօտիս կանգնածը ասաց ինձ՝ «Նայիր, որպիսի լոյս է երևում նրա աչքերում»:

Եւ հազիւ հազ այդ էակը շարժուեց ու վերջապէս չոքեց և ես արթնացայ:

Շուրջս, հեռու տարածւում էր չորացած թփերով պատած մերկ գետինը. կարմիր աւազի վրայ մըջիւնները յետ ու առաջ էին սողում, և անտանելի շոգ էր կանգնած: Ես նայեցի երկընթի վրայ, ձգուեցի և սկսեցի մտածել տեսած երազիս մասին: Եւ կէսօրուայ այրող տոթի ազդեցութեան տակ ես կրկին գըլուխս խոնարհեցրի թամբի վրայ ու քնեցի և մի ուրիշ երազ տեսայ:

Ես տեսայ մի անապատ և մի կին այդ անապատում: Նա հեռուից մօտենում էր և ուղեւորւում էր դէպի մի մութ գետի ափը. իսկ ափը կնճռոտ էր և բարձր. և այդ ափի վրայ նա հանգիպեց երկայն ու սպիտակ մօրուքով մի ծերունու Սա ձեռքին փայտ ունէր, որի վրայ գրած էր «Խելացիութիւն». և ծերունին հարցրեց կնոջը՝ ինչո՞ւ համար է նա եկել: Նա պատասխանեց՝ «Ես կին եմ և ազատութեան երկիրն եմ որոնում»:

—Նա քո առջեւն է:

—Առջեւս ես ոչինչ չեմ տեսնում բացի մի մութը վաղող գետից, որի ափը բարձր է ու դիք, և ծանր աւազը միշտ թափւում է:

—Իսկ աւելի հեռու.

—Ես ոչինչ չեմ տեսնում, երբեմն միայն, երբ ձեռքովս աչքերս պատուարում եմ, միւս հեռաւոր ափի վրայ ես կարծես նշմարում եմ ծառեր, բլուրներ և նրանց վրայ փայլուն արև:

—Դա է ազատութեան երկիրը:

—Ինչպէս կարող դժ ես հասնել նրան:

—Դէպի այդ երկիրը միմիայն մի ուղի կայ՝ դա, դէպի ներքև դիք, նեղ շաւիղն է, աշխատութեան քարերով պատած և տանջանքների ջրերով ողողուած: Ուրիշ ճանապարհ չկայ:

—Իսկ կամուրջ չը կայ այնտեղ:

—Ո՛չ:

—Ջուրը խո՞ր է:

—Խոր է:

—Իսկ յատակը հո՞րթ է:

—Հարթ, ոտդ հինգ անգամ կ'աւքուի և գուցէ ոճնչանաս:

—Անցել է արդէն մինը այն կողմը:

—Մի քանիսները փորձել են:

—Կայ արդեօք մի որ և է հետք, որտեղ աւելի յարմար կարելի լինի անցնել գետանցքով:

—Այդպիսի հետք ոչ ոք չէ թողել:

Կինը ձեռքով պատսպարեց աչքերը և ասաց՝ «Գնալու եմ»:

Բայց ծերունին կանգնեցրեց նրան՝ «Ուրեմն դու պէտք է ձգես այդ շորերը, որ հագիդ ունէիր անապատում, որովհետև այդ շորերը ջրում քեղ դէպի յատակ կը քաշեն»:

Եւ կինը ուրախութեամբ յետ ձգեց արմատացած նախնեաց կարծիքների վերարկուն, բոլորովին հնացած և ծակծկոտած, բացեց գօտին, որով այդքան երկար նա իրան զարդարում էր և ծերունին շարունակեց՝ «Դէն ձգիր ոտներիցդ ստորագրութեան կօշիկներդ»: Եւ կինը կանգնած էր համարեա մերկ, միայն ճերմակ, թեթեւ կտաւ էր ծածկում նրան:

—Այդ շորը դու կարող ես թողնել վրադ՝ աղատութեան երկրում բոլորն էլ այդպէս են ման գալիս: Դա չէ ծանրանում ջրի մէջ, միշտ բարձր է մնում ջրի մակերեսովի վրայ:

Եւ ես տեսայ որ այդ շորի վրայ, կուրծքի դիմաց, գրուած էր՝ «Ծշմարտութիւն», —նա ճերմակ էր, արեւը յաճախ չէր լուսաւորում նրան, վերելի շորերը ծածկում էին նրան:

Եւ ծերունին ասաց կնոջը՝ «Վերցրու այս ցուպը և պինդ պահիր. այն օր, երբ դա դուրս կ'ընկնի ձեռքիցդ, դու կորչելու ես. առաջդ պահիր նրան և շօշափիր ուղին, և որտեղ գաւազանը չը հասնի յատակին, ոտ չը դնես»:

Եւ կինը ասաց՝ «Ես պարտաւոր եմ ճանապարհուելու»:

Բայց ծերունին կանգնեցրեց նրան՝ «Ո՛չ, սպասիր, այդ լինչ է կրծքիդ վրայ»:

—Նա լուռ էր:

—Բայց արա, և թոյլ տուր տեսնեմ:

Եւ երբ կինը բաց արեց կուրծքը, ես տեսայ նրա կրծքի մօտ մի փոքրիկ արարած, սեղմուած նրան. ոսկեթել մազերը խճճուած էին նրա զլխի վրայ, ծնկները չոքած ունէր և սեղմուած կնոջը, իսկ փոքրիկ ձեռքերը պինդ բռնում էին կնոջ կրծքից:

Եւ խելացիութիւնը հարցրեց՝ «Ո՞վ է դա և ի՞նչ է այստեղ չինում»:

—Նայիր նրա թեւերին,—պատասխանեց կինը:

—Կրծքիցդ հեռացրու նրան:

—Նա քնել է և ծիծ է ուտում. նա դեռ երեխայ է: Ես երկար-երկար փայփայել եմ նրան, Ազատութեան երկրում նա տղամարդ կը դառնայ: Մեռք ձեռք ձեռքի տուած ման կը զանք նրա հետ և նա ինձ իր մեծ սպիտակ թեւերով կը պահպանի: Անապատում նա միմիայն մի խօսք՝ «Կիրք» էր փսփսում ականջիս. ես երազում էի, թէ ազատութեան երկրում գուցէ նա սովորի արտասանել «Ընկերութիւն» բառը:

—Յածացրու դրան:

—Ես նրան ահա այսպէս մի ձեռքումս կը տանեմ, իսկ միւս ձեռքով ջուրը կը ձեղքեմ:

—Իջեցրու նրան գետին: Երբ դու ջրում կը լինես, դու կը մոռանաս, թէ քեզ մարտնչել է հարկաւոր և կը մտածես միայն դրա մասին. վայր դիր գետնին. դա մեռնելու չէ: Երբ նա կը զգայ, որ դու թողել ես նրան մենակ, նա թեւերը բաց կը թողնի և կը սաւառնի. դա քեզանից առաջ կը լինի ազատութեան երկրում, գիտես, որ նրանց այն ափից օգնութեան մատուցանող առաջին ձեռքը, սիրոյ ձեռքն է: Այն ժամանակ դա տղամարդ կը լինի, և ոչ մանուկ. կրծքիդ տակ դա չէր կարող զարգանալ. իջեցրու որ կարողանայ մեծանալ:

Եւ կինը հեռացրեց նրան իր կրծքից և նա կնոջ այնպէս կծեց, որ արիւն կաթեց գետնի վրայ: Կինը վայր դրեց նրան ու ծածկեց վէրքը: Յետոյ կռացաւ և փայփայեց նրա թեւիկներն: Եւ ես նկատեցի, ինչպէս կնոջ ճակատի մազերը ձիւնի նման սպիտակացան և նա դարձաւ պառաւ կին: Նա կանգնած էր ուղիղ ջրի ափին և բացականչեց՝ «Ինչո՞ւ համար եմ ես գնում այդ հեռաւոր երկիրը, որին դեռ ոչ ոք չէ հասել երբէք: Օ՛հ, ինչպէս միայնակ եմ ես, անսահման մենակ»:

Ի՛նչ «Բանականութիւնը», ասաց այդ ալեւոր ծերուկը կնոջ՝ «Շչ... լսելի է քեզ մի որ և է ձայն»:

Կինը ուշադրութեամբ լարեց իր լսողութիւնը և ասաց՝ —Այո, ես լսում եմ հազար և բիւրաւոր ոտներ ձայներ, նըրանք դուրս եկան ճանապարհը:

—Այդ նրանց ձայներն են, որոնք հետեւում են քեզ առաջ գնաւ. հետք բաց արա դէպի ջրի ծայրը. այգտեղ, ուր դու կանգնած ես այժմ, ուղիքն կը հարթանայ հազար և հարիւր հազարների ոտերից»:

Եւ ձերունին շարունակում էր՝ «Տեսիլ ես արդեօք ինչպէս մորեկը անցնում է հեղեղատն, առաջ մէկը իջնում է ջուրը և ջրի հոսանքը տանում է նրան, նրա յետեւից գնում է միւսը, յետոյ երրորդը, չորրորդը և այլն, և վերջապէս կուտակուած մարմինների զանգուածից կազմւում է կամուրջ, որով անցնում են բոլոր մնացածները»:

—Իսկ առաջաւորները, որոնց տանում է ջրի հոսանքը և որոնք անյայտ, յաւիտեան կորչում են, նրանց մարմինները չեն ծառայում մինչև անգամ իբրեւ կամուրջ ուրիշներին անցնելու համար...

—Եւ հոսանքը տանում է և անյայտ կորչում են, բայց դրանից ի՞նչ հետեւանք է լինում:

—Ի՞նչ է լինում, ասաց կինը:

—Նրանք պատրաստում են շաւիղ դէպի ջրի ծայրը:

—«Պատրաստում են շաւիղ դէպի ջրի ծայրը» կրկնեց կինը, իսկ մեր մարմիններից պատրաստած կամուրջով ո՞վ է անցնելու:

—Ամբողջ մարդկային սերունդը:

Եւ կինը վերցրեց ցուպը և առաջ քայլեց:

Եւ ես տեսայ՝ ինչպէս նա իջաւ զառիվայր ակօղ դէպի մութ գետը:

Եւ ես զարթնեցի իմ շուրջս բոլորը պատած էր մայր մտնող արևի դեղին լուսով, և սպիտակագոյն թփերի ճիւղերը մատների նման ցցուած շողշողում էին լոյսից: Զիս հանգիստ կողքիս արածում էր. ես շուռ եկայ կողքիս և սկսեցի մըջիւններին դիտել, որոնք բիւրաւոր քանակութեամբ կարմիր աւազի վրայ չըջում էին, և ես մտածեցի, որ ինձ ժամանակ է արդէն ճանապարհ ընկնելու. սկսում էր ցրտել: Բայց ծանր նինջը նորից անդամներս կապեց, գլուխս ծանրացաւ և ես կրկին քնեցի: Եւ կրկին երազ տեսայ:

Ինձ թւում էր, թէ ես տեսնում եմ մի աշխարհ և նրա բլուրներով ման են դալիս ձեռք ձեռքի տուած ազատ և բախտաւոր կանայք և տղամարդիկ: Եւ նրանք նայում էին միմեանց աչքերին, ուր չէր երեւում երկիւղ, և ես տեսայ, որ կանայք նոյնպէս իրար ձեռներից էին բռնած: Եւ ես հարցրեցի մօտիս կանգնածից՝ «Այս ի՞նչ աշխարհ է»:

Նա պատասխանեց՝ «Սա է ազատութեան աշխարհը»: Եւ

հարցրեցի՝ «Ո՞ւր է, որտեղ է»։ Նա պատասխանեց՝ «Երկրի վրայ»։ Ես հարցրեցի՝ «Ե՞րբ կը հասնեն նրան մարդիկ»։ Նա ա-
սաց՝ «Ապագայում»։

Եւ երբ ես արթնացայ, ես տեսայ շուրջս բոլորը լուսա-
ւորուած իրիկնագէմի լոյսով։ Ճածը բլուրների վրայ կանգնած
էր մայր մտնող արևը, մրջիւնները դանդաղ սուռն էին քաշոււմ.
զբանչելի զովութիւն տարածուեց օդի մէջ։ Ես մօտեցայ
ձիւռս, որ հանգիստ կանգնած արածոււմ էր։ Եւ արեւը մայր
մտաւ հեռաւոր բլուրների յետև, բայց ես գիտէի, որ վաղը նա
կրկին ծագելու է։

Թարգ. Յ. Տ.-Դ.